

UOT: 801.7

Könül Hacıyeva*

XAQANI SƏNƏTKARLIĞININ TƏDQIQAT TARİXİNDƏN

Xülasə

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında əsərlərinin zəngin poetik xüsusiyyətləri ilə seçilən sənətkarlarımızdan biri də Əfzələddin Xaqani Şirvanidir. Şairin ədəbi irsinin tədqiqinə XIII yüzillikdən başlanılmışdır. Xaqaninin əsərlərinin poetik özəllikləri dünyanın bir çox şərqşünas alimləri tərəfindən tədqiqata cəlb edilmişdir. Başda N.V.Xanikov olmaqla Y.H.Marr, V.Minorski, A.N.Boldirev, Y.Hammer-Purqştal, K.Zaleman, M.Şibli Nümani, Rzazadə Şəfqin tədqiqatlarında Xaqani yaradıcılığı bu və ya digər dərəcədə araşdırılmışdır. Türkiyədə nəşr olunan ədəbiyyat tarixi kitablarında da Xaqani sənəti yüksək qiymətləndirilmişdir. Ədəbiyyatşünas alimlərimizdən H.Araslı, M.Sultanov, A.Rüstəmov, X.Yusifli, M.Əlizadə, N.Araslı və L.Əlizadənin tədqiqatlarında sırf şairin söz sənətində göstərdiyi şücaət və ustalığa yer verilmişdir.

Açar sözlər: Xaqani, tədqiqat, sənətkarlıq, şair, poetik

ON THE HISTORY OF INVESTIGATION OF KHAGANI'S MASTERSHIP

Summary

Afzaladdin Khagani Shirvani one of the masters in the classical Azerbaijani literature differs by his rich poetical peculiarities of his works. His literary heritage had been investigated from the XIII century. The poetical features of Khagani's works have been attracted by a lot of orientalist scholars to the investigation. In the investigations of scientists such as N.V.Khanikov, Y.H.Marr, V.Minorsky, A.N.Boldirev, Y.Hammer-Purgsthal, K.Zaliman, M.Shibli Numan, Rzazadeh Shafag and others, the literary activities of Khagani had been studied. In the books on the history of literature published in Turkey, the art of Khagani was also highly appreciated. In the investigations of the literary scholars like H.Arasli, M.Sultanov, M.Alizadeh, A.Rustamova, Kh.Yusufli, N.Arasli and L.Alizadeh was given a special place to the poet's ability and mastery in which he studied in his works.

Key words: Khagani, investigation, mastership, poet, poetical

ИЗ ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ МАСТЕРСТВА ХАГАНИ

Резюме

Афзаладдин Хагани Ширвани, один из мастеров классической азербайджанской литературы, отличается богатыми поэтическими особенностями своих произведений. Его литературное наследие исследуется с 13-го века. Поэтические особенности произведений Хагани привлекали к исследованию множество ученых-востоковедов. Н.В.Ханыков, Ю.Х.Марр, Э.В.Минорский, А.Н.Болдырев, Ю.Хаммер-Пургшталь, К.Залеман, М.Шибли Нумани, Рзаде Шафаг и др. изучали литературную деятельность Хагани. В изданных в Турции книгах по истории литературы также высоко ценилось искусство Хагани. В исследованиях таких литературных деятелей, как Х.Араслы, М.Султанов, М.Ализаде, А.Рустамова, Х.Юсуфли, Н.Арасли и Л.Ализаде отводилось особое место способностям поэта и его мастерству, которыми он занимался в своем творчестве.

Ключевые слова: Хагани, изучения, мастерство, поэт, поэтический

* Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu. Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru. E-mail: konulhaciyeva75@gmail.com

Giriş. Poeziyanın şair və ədəbiyyatşünaslar tərəfindən söz sənəti olaraq adlandırılması təsadüfi deyildir. Xüsusilə də qədim və orta əsrlər Şərq şeirində mövcud olan poetika məsələləri və sənət incəlikləri yalnız bu sahədə müstəsna istedadla malik söz ustalarının qüdrətli qələmi ilə cıllanaraq yüksək sənətkarlıq səviyyəsinə çatmışdır. Akademik İsa Həbibbəyli bu barədə yazır: “Ədəbiyyat – həyatı bədii lövhələr və surətlər vasitəsi ilə, fərdiləşdirmiş və ümumiləşdirmiş şəkildə əks etdirən, tərbiyəvi əhəmiyyətə malik olan söz sənətidir” [1, s.3]. Həqiqətən də ədəbiyyat insanın göz və qəlb zövqünü tərbiyə edən mənəvi-əxlaqi, estetik gücə malik dəyərlər toplusudur. Ədəbi zövqün formalaşmasında isə əsərlərin sahib olduğu yüksək bədii keyfiyyətlər mühüm rol oynayır. Klassik Azərbaycan ədəbiyyatında əsərlərinin zəngin poetik xüsusiyyətləri ilə seçilən sənətkarlarımızdan biri də Əfzələddin Xaqani Şirvanidir. Şair istər keşməkeşli həyatı, istərsə də çoxşaxəli yaradıcılığı ilə bir çox yerli və əcnəbi tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Xaqaninin poetik irsi nisbətən az araşdırılmışdır. Əsərlərindəki sənətkarlıq xüsusiyyətləri şairi nəinki Azərbaycan klassik şeirinin, həm də bütün müsəlman Şərqinin görkəmli ədəbi siması olaraq tanımağa imkan verir. Ədəbiyyatşünas alim Xəlil Yusifli yazır: “Azərbaycanda İntibah dövrü ədəbiyyatının ilk qüdrətli nümayəndəsi dahi şair Xaqani Şirvanidir. O, Nizamiyə qədər ədəbiyyata güclü ictimai-humanist məzmun və yüksək sənətkarlıq gətirmişdir” [2, s.4]. Nizaminin qocaman müasiri olan Xaqaninin öz zəngin irsi ilə özündən sonrakı bir çox şairə, o cümlədən Nizami Gəncəviyə ədəbi zəmin hazırladığını desək, yanılmarıq. Məhz bu səbəbdən Nizami yaradıcılığını araşdıran hər bir tədqiqatçı ona əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən Xaqani şeirindən bəhs etməyə bilmir. Rus alimlərindən A.Y.Krımski özünün “Nizami və onun müasirləri” kitabında, Y.E.Bertels “Nizami və Füzuli” əsərində və digər bir çox ədəbiyyat araşdırıcıları Xaqaninin Azərbaycan intibah şeirinin formalaşmasındakı rolunu qeyd etmişlər. Professor N.Araslının tədqiqatlarında oxuyuruq: “XII əsr Azərbaycan poeziyasının Nizamiyə qədərki mərhələsinin zirvəsini təşkil edən Xaqani yaradıcılığı hələ şairin sağlığında Şərq xalqları arasında geniş şöhrətlənərək fəlsəfi şeirin mühüm bəşəri ideallarla zənginləşməsində əvəzsiz əhəmiyyət daşımışdır” [1, s.28]. Ümumiyyətlə, şairin ədəbi irsinin tədqiqinə XIII yüzillikdən başlanılmışdır. Belə ki, ilk dəfə Məhəmməd Oufinin “Lübab ül-əlbab” təzkirəsində adıçəkilən şair haqqında ən məşhur təzkirələrdə bəhs edilmiş, böyük şair olduğu qeyd olunaraq yaradıcılığı yüksək qiymətləndirilmişdir. Orta əsr şairlərindən Əmir Xosrov Dəhləvi, Əbdürrəhman Cami, Əbülqasim Şirazi, Qaani, Əmri şairin bəzi əsərlərinə nəzirələr yazmış, onu özlərinə müəllim hesab etdiklərini dəfələrlə vurğulamışlar. XV yüzillikdə yaşayıb-yaratmış Azərbaycan şairi Bədr Şirvani də Xaqanini özünün ustadı adlandırmış, onun yaradıcılığından ilham aldığını əsərlərində xüsusi olaraq vurğulamışdır. Bədr Şirvani yaradıcılığı ilə yaxından tanış olduqca onun Xaqani şeirindən, Xaqani sənətindən bəhrələndiyini görməmək mümkün deyil. O, bu böyük şairin taleyi ilə öz taleyi arasında oxşarlıq görür, sarayda yazıb-yaratmış Xaqaninin mühiti ilə öz yaşadığı mühiti müqayisə edir və yazdığı şeirlərində dəfələrlə özünü “zəmanəsinin Xaqanisi” adlandırır. Bədr Şirvani Xaqani sənətini özünə məktəb hesab etmiş, daim ondan faydalanmağa çalışmışdır. Onun Xaqaninin “Qəsideyi – şiniyə”sinə yazdığı nəzirə də bunu göstərir. Məlumdur ki, Xaqaninin adıçəkilən şeirinə çox şairlər nəzirə yazmışlar. Bunlardan Əmir Xosrov Dəhləvinin, Əbdürrəhman Caminin, Seyid Həsən Qəznəvinin, Füzulinin, Nəvainin və başqa bir çox söz ustalarının yazdıqları nəzirələr məşhurdur. Şairin yaradıcılığının tədqiq tarixindən bəhs edən H.Araslı yazır: “Xaqaninin əsərləri ilk dəfə XIX əsrdə Hindistanda çap olunub yayılmışdır; sonra dəfələrlə İranda nəşr edilib, tənqidi mətnləri yaranmışdır” [3, s.59].

Xaqaninin əsərlərinin poetik özəllikləri dünyanın bir çox şərqşünas alimləri tərəfindən tədqiqata cəlb edilmişdir. Başda N.V.Xanikov olmaqla Y.H.Marr, V.Minorski, A.N.Boldirev, Y.Hammer-Purqştal, K.Zaleman, M.Şibli Nümani, Rzazadə Şəfəqin tədqiqatlarında Xaqani yaradıcılığı bu və ya digər dərəcədə araşdırılmışdır. Türkiyədə nəşr olunan ədəbiyyat tarixi kitablarında da Xaqani sənəti yüksək qiymətləndirilmişdir. “Qədim türk ədəbiyyatı” adlanan belə nəşrlərdən birində Səlcuqlar dövrü poeziyasının inkişafından bəhs edilərkən deyilir: “Ömer Hayyam, Mu’izzi,

Senai-i Gaznevi, Hakani-i Şirvani, Attar-i Nişaburi gibi şairler bu dönemde yetişmişler ve şiirlerini söylemişlerdir. Bu şairler arasında Türk asıllılar da bulunmaktaydı. Mu'izzi, Enveri ve Hakani-i Şirvani bunlardandır... Ayrıca bu dönemde telif edilen edebi, tarihi ve dini eserler, diğer hanedanların devirlerine kıyasla oldukça fazladır"[4, s.63]. Gördüğünüz kimi, bəzi mənbələrdən fərqli olaraq, bu kitabda bir çox sənətkar kimi özündən sonra zəngin sənət mirası qoyub gedən Xaqaninin də türk əsilli olduğu vurğulanmışdır. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında isə M.Ə.Rəsulzadə, H.Arslı, M.Sultanov, M.Quluzadə, M.Rəfilı, M.Əlizadə, Q.Kəndli, N.Arslı, S.Ağayev, D.Əliyeva, M.Nağıyev, X.Yusifli, İ.Həmidov, L.Əlizadə, V.Hacıyeva, Z.Əkbərov, E.Zeynalova, K.Hacıyeva şairin irsinin tədqiqi ilə məşğul olmuşlar. Lakin şairin yaradıcılığındakı sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına yalnız bir neçə tədqiqatçının əsərlərində rast gəlmək olar. Xaqani tədqiqatçıların böyük əksəriyyəti şairin həyatı və dövrü ilə daha çox maraqlanmış, onun əsərlərini də məhz bu yöndən araşdırmışlar. Halbuki şairin bütün əsərləri yüksək sənət zövqü ilə qələmə alınmış parlaq ədəbi nümunələrdir. Bu barədə oxuyuruq: "Xaqani Şirvani eyni zamanda mahir nasir olmuşdur. "Töhfət ül-İraqeyn" məsnəvisinə nəslə yazdığı müqəddimə və dövrünün məşhur adamlarına mənsur məktubları mürəkkəb bədii tərz – ifadə, təşbeh, istiarə, eyham və mübaligələri ilə diqqəti cəlb edir" [5, s.20]. Adları qeyd olunan ədəbiyyatşünas alimlərimizdən H.Arslı, M.Sultanov, A.Rüstəmov, X.Yusifli, M.Əlizadə, N.Arslı və L.Əlizadənin tədqiqatlarında sırf şairin söz sənətində göstərdiyi şücaət və ustalığa yer verilmişdir. Xaqaninin istifadə etdiyi poetik dil, əsərlərinə hakim kəsilmiş dərin lirizm bu alimlərimiz tərəfindən nümunələr əsasında geniş təhlil edilmişdir. Şairin bəzi əsərlərini, əsasən də rübailərini doğma dilimizə tərcümə edən şair-alim M.Sultanovun qeydlərində oxuyuruq. "Xaqaninin əsərlərində cazibədar vətən torpağının mənzərələri parlaq təsvir edilir. Yüksək bədii dil və qızgın ürəklə ana məhəbbətini, əhdə vəfanı təkrar edilməz sənətkarlıqla tərənnüm edən Xaqani öz zamanəsindən razı qalmamışdır" [6, s.6]. Şairin onu narazı salan məsələlərə, əməllərindən şikayətçi olduğu şəxslərə həsr etdiyi şeirləri də obrazlı təsvirlər və poetik əsaslandırmaqla zəngin olub sənətkarlıq nöqtəyi-nəzərindən diqqəti cəlb edir.

Şairin hər yerdə vurğuladığı bir məsələ vardır ki, o da onun "ərusi-bəkri – fekr"inə, yəni "fikirlərinin bakirə gəlin"inə, əl dəyməmiş, orijinal bər-bəzəklə zinət verməkdir. Biz bu zinətlərə, demək olar, hər yerdə rast gəlirik. Bunlar bədii ifadə vasitələri, müxtəlif söz oynaqlıqları, bir sözlə, şairin orijinal dəsti-xəttini müəyyənləşdirən özünəxas bədii elementlər, sənətkarlıq xüsusiyyətləridir. Akademik H.Arslı yazır: "Xaqani şeirinin qüdrəti sadəcə olaraq onun mənasında, ifadə etmiş olduğu hər hansı bir fikirdə deyil, o fikri necə ifadə etməsindədir. Bu şeirlərdə vəznin ahəngdarlığı, forma xüsusiyyəti, qafiyələrin zənginliyi, təşbih, istiarə və metaforaların mürəkkəbliyi hamısı birlikdə şairin sənətkarlıqla qələmə almış olduğu fikrin oxucuya çatmasına xidmət edir" [7, s.12]. Sözsüz ki, burada şairə ilham verən amillər, onu yazıb-yaratmağa sövq edən mövzular da böyük əhəmiyyət daşıyır. Bir intibah şairi olaraq, Xaqani əsərlərində vicdan, ədalət, düzgünlük, sədaqət, mərhəmət kimi insani dəyərlərdən bəhs etmiş, vətən, qürbət, həbs mövzularına geniş yer vermişdir. O, həmin məsələlərə öz mövqeyindən çıxış edərək, şəxsi təcrübələri əsasında münasibət bildirmiş, gah həyatdan zövq almış, gah da taleyindən gileylənmiş, zamanəsinin məşhur insanlarını bir sənətkar gözü ilə fərqli prizmalardan təhlil edərək, dövrünün ziddiyyətli ədəbi şəxsiyyəti kimi tanınmışdır. Yazıçı və ədəbiyyatşünas alim M.İbrahimov Xaqaninin V.Derjavin tərəfindən rus dilinə tərcümə edilmiş əsərlərinə yazdığı müqəddimədə qeyd edir: «Хагани – из тех немногих классиков мировой литературы, чья мятущаяся муза была кровно связана с напряженными борениями эпохи» [8, s.5]. Tədqiqatçıların bu qənaətə gəlmələrinə səbəb bir tərəfdən əsərlərinin mövzu rəngarəngliyi və sənət gözəllikləridirsə, digər tərəfdən şairin özü barədə dediyi fikirlərdir. Xaqani öz şairlik istedadını və söz sənətindəki ustadlığını çəkinmədən mədh edir. O özünün ucsuz-bucaqsız sənətkar təbinə və qələminin nəhayətsiz qüdrətinə güvənməkdə haqlı idi. Şair fəxriyyələrinin birində deyir:

من ز من چو سایه و آیات من گرد زمین
آفتاب آسا رود منزل به منزل جا به جا

این از آن پرسیان که آخر نام این فرزانه چیست؟
[9, s. 7] وان بدین گویان که آخر جای این ساحر کجا؟

Şair öz əsərlərini ayələrə bənzədir, onları dünyanı nurlandıran günəşə bərabər tutur. Özünü möcüzələr göstərən sehrkarlarla müqayisə edir. Xaqani öz poetik qüdrəti ilə haqlı olaraq fəxr edir, dövrünün ən istedadlı şairi olması ilə qürur duyduğunu dilə gətirir. Yuxarıda nümunə gətirdiyimiz sətilərin poetik tərcüməsi belədir:

*Yer üzündə kölgə kimi sakinəmsə, diqqət et bir,
Əsərlərim Günəş kimi mənzil-mənzil dünya gəzir.
- Bu ustadın adı nədir? - Biri deyir heyran-heyran,
O biri də soruşur ki: - Bu sehrkar gəlmiş hardan? [2, s.109]*

Nəzər saldıığımız nümunədə və eləcə də şairin xarakterinin açıldığı, daxili dünyasının ifadə olunduğu digər şeirlərində Xaqani qüruru, Xaqani fəxarəti onun vətənpərvərliyi, vicdanlı və təəssübkeş vətəndaşlığı ilə vəhdət halındadır. Başqa sözlə, Xaqani bir qələm sahibinin cəmiyyətdə baş verən hadisələrə laqeyd qalmamasını, müəyyən mənəvi, ictimai məsələlərə şair həssaslığı ilə münasibət bildirməli olduğunu öz timsalında göstərir. Onun əqidəsincə yalnız bu keyfiyyətləri daşıyan birinin “sənətkaram” deməyə haqqı var. Klassik ədəbiyyatımızın görkəmli tədqiqatçılarından olan A.Rüstəmov bu haqda yazır: “Elsevərlik, mərdlik, mətanət və qürur Xaqani “mən”i və sənətinin fikri yönümünü müəyyənləşdirən başlıca xüsusiyyətlərdir. Və yaradıcılığının bütün məqamlarında bu mənəvi keyfiyyətlər onun şair fenomenini səciyyələndirən amillər olmuşdur” [10, s.342]. Qeyd etdiyimiz məsələlər şairin qəsidələrində dolğun şəkildə öz əksini tapmışdır. Onlarda həm rəğbət vardır, həm töhmət. Həm tərif vardır, həm tənqid. Xaqaninin mədhiyyələri məmduhu mübaligəli ifadələrlə göylərə qaldırdığı kimi, həcviyyələri də hədəf aldığı kəsləri yerdən-yerə vura bilir. Şair qələminin bu məziyyətlərindən bəhs edərək deyir:

ترش و شیرین است مدح و قدح من تا اهل عصر
از عنب می پخته سازند و ز حصرم توتیا
هم امارت هم زبان دارم کلید گنج عرش
[9, s. 7] وین دو دعوی را دلیل است از حدیث مصطفی

Xaqani burada Məhəmməd Peyğəmbərin hədisinə istinad edərək “şairlərin dilinin göylərin altındakı xəzinənin açarı” olduğundan danışır. İslam peyğəmbərinin “Şairlər sözün əmirləridir” hədisinə əsaslanan sənətkar özünün də bir əmir olduğunu əminliklə vurğulayır [2, s.589]. Beytlərin açıqlaması poetik təqdimatda bu cür səslənir:

*Mədhim şirin, həcvim turşdur, bunu bilir hər bir insan,
Mey alınır üzümündən, tutiyasa turş qoramdan.
Mən əmirəm, dilim ərşin sərvətinə bir açardır,
Dediyimə Məhəmmədin hədisində sübut vardır [2, s.109].*

Şair bu sətiləri ilə istər yazdığı mədhin, istərsə də həcvin söz xiridarları tərəfindən yüksək qiymətləndirildiyini qeyd edir və şeirini nadir tapılan, bəha qiymətə alınıb-satılan şəraba, tutiyaya bərabər tutur. Vurğuladığımız xüsusiyyətlərə şairin bütün növ şeirlərində rast gəlinir. Ədəbiyyatşünas alim A.Rüstəmovanın gəldiyi qənaət də bunu təsdiq edir. O yazır: “Xaqaninin hətta kiçik-həcmli əsərləri – qəzəl, qitə, rübailərində belə onun şair-vətəndaş “mən”inin cizgilərini müşahidə etmək olar... Xaqani şeiri Xaqani şəxsiyyəti və Xaqani “mən”ini bütün incəliklərinə qədər təzahür etdirən bir sənət ensiklopediyasıdır” [10, s.344-345]. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Xaqani Şirvani

irsi yüzilliklərdə ki, dünyanın bir çox ədəbiyyat araşdırıcılarının diqqətini cəlb edir. Hind tədqiqatçısı Şibli Nemaninin “Şerül-əcəm” adlı əsərində də məhz Xaqani poeziyasının sənətkarlıq xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Tanınmış çex şərqşünası Y.Rıpkanın, alman tədqiqatçısı Etenin, ingilis alimi E.Braunun Xaqani haqqında geniş tədqiqatları şairin Avropada da məşhurlaşmasına yol açmışdır. Azərbaycanlı alimlərdən A.Bakıxanovun, M.Tərbiyyətin məlum məşhur əsərlərində də Xaqani sənəti müəlliflər tərəfindən yüksək qiymətləndirilmişdir. Y.N.Marr və K.İ.Çaykinin tədqiqatlarında isə Xaqani irsi Qafqazın o zamankı ədəbi mühiti kontekstində araşdırılmışdır ki, bu da şairin yaradıcılığına fərqli yanaşmanı özündə əks etdirir. Şairin yaradıcılığının mühüm bir hissəsini təşkil edən məktublar da ədəbiyyatşünas alimlər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Orta əsrlər Azərbaycan nəsrinin nadir nümunələrindən sayılan “Münşaatı-Xaqani” adlı bu məktublar Əhməd Atəş, Ziyaəddin Səccadi, Məhəmməd Rövşən, Qafar Kəndlinin vasitəsilə aşkar edilib nəşr olunmuşdur. Ədəbi fəaliyyətindəki bu çoxşaxəlilik və əhatəlilik şair haqqında aşağıdakı fikri formalaşdırmışdır: “Xaqani yaradıcılığı Azərbaycan və dünya poeziyasının nadir hadisələrindən biridir” [11, s.133]. Şairin yaradıcılığındakı sənətkarlıq xüsusiyyətlərinin tədqiqi günümüzdə də davam edir. İran alimləri bu sahədə böyük elmi fəaliyyət nümayiş etdirirlər ki, bu da şairin əsərlərinin əsasən fars dilində qələmə alınması ilə əlaqədardır. Lakin ölkəmizdə də fars dilinə mükəmməl şəkildə bələd olan mütəxəssislər, klassik ədəbiyyat araşdırıcıları Xaqani irsinin tədqiqi ilə məşğuldurlar. Ədəbiyyatşünas alim, fil.ü.f.d. L.Əlizadə şairin qəsidələrindəki sənətkarlıq məsələləri, Xaqani Şirvani lirikasının mühüm xüsusiyyətləri, İran ədəbiyyatşünaslığında Xaqani irsinin öyrənilməsi ilə bağlı tədqiqatların müəllifidir. “Xaqani yaradıcılığının poetik xüsusiyyətlərinin dəyərləndirilməsi ayrıca bir tədqiqatın mövzudur”, – deyən alim yazdığı elmi məqalələrdə şairin əsərlərində işlənmiş bədii təsvir vasitələrindən, obrazlı ifadə formalarından geniş bəhs etmişdir [1, s.41]. Alim gəldiyi qənaətdə haqlıdır. Həqiqətən də Xaqani irsi özünün mənə və məzmun rəngarəngliyi ilə bərabər bənzərsiz sənət gözəllikləri ilə də bu günümüzdə belə ədəbiyyatşünasların diqqətini cəlb edir. L.Əlizadə yazır: “Xaqani yaradıcılığına nəzər saldıqda, onun adı şair olmadığı bir daha təsdiqlənir, yaratdığı mənaların çətinliyi obrazlar aləminin mürəkkəbliyindən doğur” [1, s.41]. Yuxarıda qeyd olunan fikirləri şairin ərəb dilində qələmə aldığı şeirləri haqqında da söyləmək mümkündür. Belə ki, Xaqani həm də 506 beytdən ibarət ərəbcə şeirlərin müəllifidir. Şairin müləmmələrində də ərəbcə misralar mövcuddur. Bu haqda araşdırma aparmış professor İ.Həmidovun qeydlərində oxuyuruq: “Xaqani poeziyasına yaraşan bir tərzdə sənətinin yüksək məziyyətləri haqqında ərəbcə yazdığı bütün mədhiyyələrdə işarələr edir, emosional coşqu ilə özündən söz açır... Xaqaninin öz sənətinə verdiyi yüksək qiymət onun ərəbcə şeirlərində işlətdiyi bədii ifadə vasitələrinin zənginliyində görünür” [1, s.23-24]. Bütün bu deyilənlər şairin yaradıcılığının hələ bundan sonra da çox tədqiqatlara mövzu olacağından xəbər verir.

Nəticə. Xaqaninin əsərlərində poetika məsələlərinin təhlil edildiyi elmi araşdırmalar üçün yetərinə material vardır. Xaqani şeiriyyətini qavramaq iqtidarında olan hər bir klassik ədəbiyyat tədqiqatçısı bu zəngin sənət dəryasından faydalana bilər və bu da o deməkdir ki, şairin irsinə müraciət edən hər bir ciddi alim üçün araşdırmağa mövzu, Xaqani şeirini tədqiq etmək məsuliyyətini dərk edən hər ədəbiyyatşünasın deməyə sözü vardır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ədəbiyyat məcmuəsi. (Əfzələddin Xaqani Şirvani. Xüsusi buraxılış, XXX c.) Bakı, “Elm və təhsil”, 2017.
2. Xaqani Şirvani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Lider nəşriyyat”, 2004.
3. Araslı H. Xaqani Şirvani. Bakı, “Yazıçı”, 1982.
4. Şentürk A.A., Kartal A. Eski türk edebiyatı tarihi. İstanbul, “Dergah yayınları”, 2004.
5. Azərbaycan Sovet Ensiklopediyası. X cild. Bakı, 1987.
6. Xaqani Şirvani. Ürək döyüntüləri. Bakı, “Gənclik”, 1979.
7. Xaqani. Seçilmiş əsərləri. Bakı, ASSR Elmlər Akademiyasının nəşriyyatı, 1956.
8. Хагани. Лирика. Москва, «Художественная литература», 1980.

9. <https://ganjoor.net/khaghani/divankh/ghasidekh>
10. Azadə R. Mənəvi dünənımız bu günün işığında. Bakı, "Elm", 2011.
11. Səfərli Ə., Yusifli X. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Bakı, "Ozan", 2008.